

האם צריך כוונה לשמה במצוות הצדקה?

אבישי גרינצייג

במדרש בראשית רבה (פרשת לך לך
פרשה מד):

רב אמר לא נתנו המצות אלא לצרף בהן את
הבריות, וכי מה איכפת ליה להקב"ה למי
ששוחט מן הצואר, או מי ששוחט מן
העורף, הוי לא נתנו המצות אלא לצרף בהם
את הבריות.

ומפורשים יותר הדברים במדרש
תנחומא (פרשת שמיני):

כי מה איכפת להקב"ה בין שוחט בהמה
ואוכל אותה לנוחר בהמה ואוכל אותה,
כלום מועילו או מזיקן, או מה איכפת
לו בין אוכל טמאות לאוכל טהרות, אלא
אם חכמת חכמת לך (משלי ט, יב), הא
לא ניתנו המצות אלא לצרף בהן את
הבריות, שנאמר אמרת ה' צרופה.

אם כן, במצוות "בין אדם למקום"
כאשר האדם לא מכון לשם מצווה -
אין כאן 'צידוף', וממילא הכוונה
מעכבת. אך במצוות שמוגדרות

כוונה במצוות שבין אדם למקום ובין
אדם לחבירו

הנה בד"ן אם מצוות צריכות כוונה
נחלקו בגמ' בראש השנה (כח ע"ב). רוב
הגאונים והראשונים פסקו שמצוות אין
צריכות כוונה,² אך למעשה בשו"ע
הכריע כדעה שצריכות כוונה (או"ח סי'
ס סע' ד):

יש אומרים שאין מצות צריכות כוונה, ויש
אומרים שצריכות כוונה לצאת בעשיית
אותה מצוה, וכן הלכה.

יש לשאול אם דין זה שמצוות צריכות
כוונה תקף רק במצוות בין אדם למקום
ולא במצוות בין אדם לחברו, או שמא
דין אחד לכולם?

הסברא לומר שהצורך בכוונה הוא רק
במצוות בין אדם למקום היא, שבמצוות
בין אדם למקום החשיבות היא לא
במעשה ובתוצאותיו כשלעצמם, אלא
בעצם הציות לרצון ה', וכמו שכתוב

1. עיין במאמרו של ר' ידידיה הכהן "מעמדה של ידידות ושכנות בימינו בקדימות לעניין צדקה"
עמ' צה.

2. ראו: הרב אליהו רחמים זיני, עץ ארז (ד), במאמרו 'האם מצוות צריכות כוונה'.

ומעמידן על קברו, ואומר: חטאתי לה' אלקי ישראל ולפלוגי שחבלתי בו.

וכמו שביאר זאת בספר "תורת חיים" על בבא קמא (צ ע"א):

לפי שהמבייש והסוטר לועו של חברו כמבייש וסוטר לועו של שכנה⁴ לכך צריך לבקש מחילה ממנו ית' תחילה דהוה ליה נמי כעבירה שבינו לבין המקום.

כוונה בשכחה

ובכן, לאחר שהצגנו את צדדי הספק, יש לעיין בדברי רבותינו אם ניתן לפשוט ספק זה.

בתורה (דברים כד, יט) כתוב:

כִּי תִקְצַר קִצְיֶיךָ בְּשִׂדְךָ וְשָׂכַחְתָּ עִמָּךְ בְּשִׂדְךָ לֹא תָשׁוּב לְקַחְתּוֹ לְגַד לְיָתוֹם וְלֹא לְמַנְהָ יְהִיָּה לְמַעַן יִרְרָךְ ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל מַעֲשֵׂה יְדֶיךָ

מצוות השכחה כשמה כן היא, אינו מקיימה אלא בדרך של שכחה ולא בכוונה, וכמ"ש בתוספתא המפורסמת בפאה (פ"ג):

מעשה בחסיד אחד ששכח עומר בתוך שדהו, ואמר לבנו צא והקריב עלי פר לעולה ופר לשלמים. אמר לו: אבא, מה ראית

כ"מצוות בין אדם לחברו" סוף סוף מעשהו קיים והועיל לחברו, אם כן הסברא נותנת שהכוונה במצווה לא תעכב אותה. ובאמת הדוגמאות למצוות בשני המדרשים הינן "בין אדם למקום" מובהקות. ובאמת הרמב"ם במו"נ (ח"ג פרק כו) כתב בזה"ל:

מצאתי דבר לחכמים ז"ל בבראשית רבה יראה ממנו בתהלת מחשבה שקצת המצות אין להם עילה (=טעם/סיבה) אלא המצוה בהן לבד, ולא כיון בהם תכלית אחרת ולא תועלת נמצאת.³

הרי שברירא ליה שלאו בחדא מחתא מחתינן להו לכל המצוות. אך יש לדחות, שמכל מקום רצונו של מקום שהאנשים יקיימו מצוות משום ציוויו, שהרי אף המצוות "בין אדם לחברו" הינן גם "בין אדם למקום". ומשום כך הפוגע בחברו, צריך להתוודות לפני ה' ולבקש אף את סליחתו, בנוסף על בקשת הסליחה מחברו, וכמו שכתוב בגמ' ביזמא (פז ע"א):

ואם מת (הנפגע) - מביא עשרה בני אדם,

3. בהמשך הדברים כתב הרמב"ם לפרש כוונת המדרש לפרטי המצוות ולא למצווה עצמה: "שכלל המצוה יש לה סבה בהכרח ומפני תועלת אחת צוה בה, אבל חלקיה הם אשר נאמר בהם שהם למצוה לבד, והמשל בו שהריגת בעלי חיים לצורך המזון הטוב מבוארת התועלה רמו שאנחנו עתידים לבאר, אמנם היותו בשחיטה לא בנחירה, ובפסיקת הוושט והגרירת במקום מיוחד, אלו וכיוצא בהן לצורך בהם את הבריות, וכן יתבאר לך ממשלם שוחט מן הצואר לשוחט מן העורף". ע"ש. וראה לפירוש נוסף בשו"ת הרשב"א החדשות מכתב יד (סי' שסו).

זה נאמר [דברים כד, יט], ושכחת עמר בשדה וגו' לגר ליתום ולא למנה יהיה, כלומר, הניחיהו שם להם וכו'. ועובר על זה וחזר לשוב לקחתו ביטל עשה זה.

אם כן, אף ממצוות שכחה אין להוכיח שמקיים מצוות צדקה לעניים אע"פ שלא נתן בכוונה. חדא, דיש לומר דשאני מצוות שכחה משאר המצוות, דהא לקט ופאה אינם מתקיימים בשכחה, ועוד דאף בשכחה משמע שצריך מחשבה בשעה שזכר, ועליה נאמר 'למען יברכך'.

כוונה בצדקה

אך בספרי (כי תצא; פסקה רפג) אכן משמע שמצוות צדקה לעניים לא בעיא כוונה כלל:

אמר רבי אלעזר בן עזריה מנין למאבד סלע מתוך ידו ומצאה עני והלך ונתפרנס בה מעלה עליו הכתוב כאילו זכה תלמוד לומר לגר ליתום ולא למנה יהיה, והלא דברים קל וחומר אם מי שלא נתכוון לזכות זכה מעלה עליו הכתוב כאילו זכה המתכוון לזכות זכה על אחת כמה וכמה.

הרי שאיבד את הסלע וזכה בה עני והעלה עליו הכתוב כאילו נתן בעצמו לעני. וכבר רש"י (דברים כד, יט) קישר בין השכחה לצדקה:

למען יברכך - ואף על פי שבאת לידו שלא במתכוין, קל וחומר לעושה במתכוין. אמור מעתה, נפלה סלע מידו ומצאה עני ונתפרנס בה הרי הוא מתברך עליה.

לשמוח במצוה זו מכל מצות האמורות בתורה? אמר לו: כל מצות שבתורה נתן לנו המקום לדעתנו, זו שלא לדעתנו. שאילו עשינוה ברצון לפני המקום, לא באת מצוה זו לדינו. אמר לו: הרי הוא אומר כי תקצור קצירך וגו' קבע לו הכתוב ברכה. והלא דברים קל וחומר, מה אם מי שלא נתכוון לזכות זכה מעלין עליו כאילו זכה, המתכוין לזכות זכה על אחת כמה וכמה.

הרי שמקיים מצווה אע"פ שלא עשה מעשה כלל, ואף אי העשייה הייתה שלא במתכוון. וכן מבואר ברש"י (עה"פ):

למען יברכך - ואף על פי שבאת לידו שלא במתכוין, קל וחומר לעושה במתכוין.

אמנם, אין הדברים פשוטים, דהנה ה' אברהם אבן עזרא כתב:

למען יברכך - כי נתת משלך במחשבה, והשם יתן לך משלו באמת.

וכך כתב גם רבנו בחיי:

לא תשוב לקחתו וגו', למען יברכך ה' אלקיך. קבע ברכה במתנת המחשבה.

מבואר מדבריהם שהייתה כאן מחשבה, אולם לכאורה קשה שהרי מצווה זו מתקיימת אך ורק אם שכח ולא אם הניח במתכוון. ויש לענות על פי דברי החינוך (מצוה תקצב) שמשמע מדבריו שאינו מקיים את המצוה עד שיודע לו ששכח:

שנצטוינו כשנשכח עומר בשדה להניחו שם ולא נשוב לקחתו כשיודע אלינו הדבר, ועל

שמתכוון להפיל את הסלע דרך נפילה, כדי שהעני המוצא אותו חושב שנפל שלא במתכוון ואינו מחזיק לו טובה ע"ז, והיו דומה ממש למתכוון להניח עומר בשדה.

למדנו מדבריו כמה היה רחוק בעיניו שאדם יכול לקיים מצוות צדקה ללא ידיעתו.

ובספר "אהבת ציון" (דרוש י) כתב בשם אביו, הנודע ביהודה, שבמצוות צדקה אין צריך כוונה, מה שאין כן בשאר מצוות, וביאר הנוב"י הטעם:

משום שכל מצות ה' אם אינו עושה לשם מצוה אין בו ממש ואינו עושה כלום, שהרי אם נטל לולב או הניח תפלין וציצית, לולא שיש בזה מצות הבורא יתברך שציונו לעשות כן, אין במעשה הזה שום תועלת מצד עצמו, ורק מפני שמקיים מצות הבורא שציונו לעשות כן, קיום המצוה גורם חשיבות ויקר תפארת המעשה, לפיכך אם אינו עושה לשם מצוה אין בו ממש, אבל בנתינת צדקה אף שאין בו מחשבת מצוה מ"מ הרי יש תועלת לעני בעשייתו, שאין הבדל אצל העני אם הנותן עושה צדקה ל"שמה או לא.

והוכיח כן ה"אהבת ציון" מדברי הבריי"תא בפסחים (ח ע"א), אשר פוטר את האדם מלבדוק חמץ במקום סכנה. והגמ' מקשה: "והא אמר ר' אלעזר: שלוחי מצווה אינן ניזוגין". ותירץ רב אשי: "שמא תאבד לו מחט ואתי לעיוני בתרה". ומקשה על כך הגמ':

וכן ציין רבנו בחיי (שם) שכך היא דרשת חז"ל:

ודרשו רז"ל: (ספרי רפג) למען יברכך, אף על פי שבאה לידו שלא במתכוון, ק"ו לעושה במתכוון, אמור מעתה: נפלה סלע מידו ומצאה עני ונתפרנס בה הוא מתברך עליה.

ורבי אליהו מזרחי עה"פ שם כותב שהעניינים זוכים בממון עוד טרם שנזכר בעל הבית. ע"ש.

ובספר פנים יפות חידש חידוש גדול בכוננת הספרי, וז"ל:

צריך להבין אף דמפשט הכתוב משמע שבעבור שלא יקח אותו [את העומר] יברכהו ה', ומה זה ראייה לנפל ולא ידע מקומו למצוא אותו...?

ונראה הענין כך הוא לענייני השכיחים בשדה ללקט אם רואין עומר שכוח בשדה, הראשון שבא לידו לוקח אותו מיד, והטעם שמוותר ליקח אותו אף שהוא לפני יאוש, מ"מ כיון שהזהירה התורה לא תשוב לקחתו, בודאי לא ישוב וזוכה בו מיד... ומה שפרש"י ק"ו למתכוון היינו מ"ש הרמב"ם [ה] 'מתנות עניים פ"י, ה"ח] דמעלה המעולה בצדקה שלא ידע למי נתנה והעני לא ידע ממי מקבלה, וכן הוא בשכחה שבעל השדה אינו יודע מי נוטל והעני אינו מחזיק לו טובה מפני שהוא שכחה, והאיש אשר נדבה לכו ליתן עומר לעניים יניח במתכוון עומר בשדה והעני יחשוב אותו לשכחה ואינו מחזיק לו טובה, וז"ש ק"ו למתכוון, ובה נכון יותר הגירסא מנין למאבד סלע והוא

אליעזר במלוה לחברו על המשכון, האם דין המלוה כשומר שכר על המשכון או כשומר חנם. ובגמ' (פב ע"ב) העמידו את מחלוקתם כך:

במלוה צריך למשכון קמיפלגי. מר סבר: מצוה קא עביד שהלוהו, והוי שומר שכר. ומר סבר: לאו מצוה קא עביד, שלהנאתו מתכוין, והוי שומר חנם.

וכתב השערי דעה לבאר:

דר"א סבר דלהנאתו קא מכיין ולא מצוה היא ולא הוי שומר שכר, ור"ע סבר דאפ"ה מצוה קעביד בהלואתו. וקיל כר"ע.

אולם לכאורה יש לדחות את ראיית השערי דעה, שמבואר ברמב"ן ובר"ן (על פי יסוד דברי רבנו חננאל) שהמחלוקת איננה אם מצות הלוואה בעיא כוונה או לא, אלא המחלוקת היא אם מעשה שאיננו מצווה כלל: 'נטילת משכון', ייחשב למצווה אם משתמשים בו כדי לקיים מצווה, אך השאלה אם כיוון לשם מצוה - לא נדונה כלל, וז"ל הרמב"ן (שם):

ור"ח ז"ל פי' במלוה צריך משכון, מר סבר צריך לו ומצוה קא עביד ומר סבר לאו מצוה קא עביד אלא א"כ הלוהו בלא משכון אבל במשכון לא. כלומר דנטילת משכון לאו מצוה היא אלא ההלוואה היא המצוה, ולא אמרינן כיון דלא מהימן ליה בלא משכון נטילת משכון עושה מצוה ובתורת מצוה היא אצלו.

ובשו"ת לב חיים (ח"ב סי' קעג) הסתפק

וכהאי גוונא לאו מצוה הוא? - והתניא: האומר סלע זו לצדקה בשביל שיחיה בני או שאחיה בן העולם הבא - הרי זה צדיק גמור.

ומשום כך מתרצת הגמ': "דילמא בתר דבדק אתי לעיוני בתרה". הרי שאע"פ שמכוון שלא לשמה אלא לשם רפואת בנו - הרי זה צדיק גמור, ומכל שכן שהצדקה הינה צדקה גמורה.

אמנם רש"י שם כתב:

הרי זה צדיק גמור - בדבר זה, ולא אמרינן שלא לשמה עושה, אלא קיים מצות בוראו שצוהו לעשות צדקה, ומתכוין אף להנאת עצמו שיזכה בה לעולם הבא או שיחיו בניו.

כדברי רש"י מבואר גם בריטב"א במגילה (כה ע"ב) שכתב דמירי במכוון לשם שמיים, ומתוך שלא לשמה יבוא לשמה. ע"ש. וכך נראה גם מדברי התוס' בסוטה (כב ע"ב), ועוד. ומבואר מינייהו שאין כל ראייה מדברי הגמ' בפסחים, דהא התם ודאי מכוון לשם מצווה אלא שמערב בה גם כוונה תועלתנית שלא לשמה.

ובשו"ת שערי דעה (קמא סי' נז; תניינא סוף סי' יז) לר"ח ליטווין סבר גם כן שמצוות צדקה לא בעיא כוונה, משום שלא הקפידה התורה על הכוונה אלא על רק על תקנת הבריות. והוכיח כן מן הגמ' בפסחים הנ"ל, ועוד הביא בשם בנו שכן מוכח מן הגמ' בב"מ דאיפלגו בברייתא (פא ע"ב) ר' עקיבא ור'

אלא על קבלת שכר ומגלגלין זכות על ידי זכאי, וכדברי רש"י דלעיל, ולא על עצם קיום המצווה.

לכן לכאורה נראה לענ"ד שאף מצוות צדקה בעיא כוונה. ומכל מקום אף הנותן שלא בכוונה, מגלגלין זכות על ידי זכאי וצדקתו אף ללא ידיעתו עומדת לעד.

והנה בגמ' בשבת (סג.) כתוב:

"ואמר רבי אבא אמר רבי שמעון בן לקיש: גדול המלוה יותר מן העושה צדקה, ומטיל בכיס יותר מכולן.

מטיל בכיס היינו שעושה עם העני שותפות עסקית, שהוא מביא את הכסף והעני עובד, ומתחלקים ביניהם ברווחים. וכך אין העני מתבייש שהרי שניהם נהנים מכך, ועדיף על צדקה ואף על הלוואה שהרי העני מתבייש בהן. והנה הרמב"ם (הל' מתנ"ע פ"י ה"ז) כתב:

שמנה מעלות יש בצדקה זו למעלה מזו, מעלה גדולה שאין למעלה ממנה זה המחזיק ביד ישראל שמך ונותן לו מתנה או הלוואה או עושה עמו שותפות או ממציא לו מלאכה כדי לחזק את ידו עד שלא יצטרך לבריות לשאול, ועל זה נאמר והחזקת בו גר ותושב וחי עמך כלומר החזק בו עד שלא יפול ויצטרך.

וכך העתיקו הטוש"ע (סי' רמט). ובערוה"ש (סי' רמט סע' יד) הקשה מדוע הרמב"ם והטוש"ע בעקבותיו

אם מותר לתת צדקה במבואות המטונפות, ומתוך תשובתו למדנו שלא סבירא ליה לחלק במצוות, בין מצוות שהן בין אדם למקום לבין מצוות שהן בין אדם לחברו.

והנה בשו"ת יביע אומר (חלק ו' יו"ד סי' כט) כתב שמדברי החיד"א מוכח שסבר כדעת האהבת ציון והשערי דעה. ונבאר הדברים, החיד"א (פתח עינים ב"ב י"ע"ב) הביא דברי המדרש בויקרא רבה (פרשה לד):

רבי טרפון יהב לרבי עקיבא שית מאה קונטרין דכסף א"ל אזיל זבין לן חדא אוסיא דנהוון לעיין באורייתא ומתפרנסין מנה נסב יתהון ופליג יתהון לספרייא ולמתנייא ולאלין דלעין באורייתא לבתר יומין קם עמיה א"ל זבנת לן לההיא אוסיא דאמרית לך א"ל אין א"ל אית בך מחמי לה לי א"ל אין נסאתיה וחמאי ליה ספרייא ומתנייא ולאלין דלעין באורייתא א"ל אית בר נש יהב מגן אפוכי דידיה הן היא א"ל גבי דוד מלך ישראל דכתיב ביה (תהלים קיב) פור נתן לאבינוים וצדקתו עומדת לעד.

והקשה החיד"א, ומה הועיל ר' עקיבא והרי ר' טרפון לא נתן את הצדקה מדעתו, ואין לו שכר על כך, ומכאן הוכיח החיד"א שאם:

בא אחר ואת הזוים נתן לאבינוים שלא בידיעתו. עם כל זה צדקתו של בעל המעות לעד, כי כספו הוא והן כסף נחשב, וחישב עם קונוהו כאילו מדעתו הוא.

אמנם יש לדחות שאף החיד"א לא דיבר

מעשה של מצווה. אך במעשה של מצווה שאינה מובהקת וכגון "מטיל בכיס" או עיסוק בצרכי ציבור שהמעשה תלוי במחשבת המכוון אם עושה כאן לשם מצווה או לא, דווקא בזה בעינן לדעת ערוה"ש כוונה טהורה לחלוטין. וכך יש לפרש לענ"ד את דברי רבנו מנחם (הל' ק"ש ב, ה) וצ"ע.

על כל פנים, יש לכאורה להוכיח שלא כדעתו של ערוה"ש מדברי רבנו הטור (סימן רנא) שכתב:

ומצוה שיהיו בני ביתו עניים ויתומים, ומוטב שיקח מהם להשתמש בהם מהרבות בעבדים, ותחשב לו לצדקה.

וודאי שכוונתו גם לתועלת עצמו, ואעפ"כ נחשב לו הדבר לצדקה. ויש לתרץ אליבא דערוה"ש שהטור כתב כן למליצת הפסוק אצל אאע"ה (בראשית טו, ו), וכונתו שיהיה לו שכר טוב על כך. ובזה ודאי לא פליג ערוה"ש.

ובגמ' סוכה (כו ע"א; נפסקה להלכה בשולחן ערוך או"ח סימן לח סעיף ח) תניא:

אמר רבי חנניא בן עקביא: כותבי ספרים תפילין ומזוזות, הן ותגריהן ותגרי תגריהן, וכל העוסקין במלאכת שמים, לאתווי מוכרי

כתבו שמתנה והלוואה הן במעלה שווה עם שותפות, והרי "מטיל בכיס יותר מכולן", ותירץ:

וטעמם נ"ל דוודאי אם עושה זה רק לשם מצות והחזקת בו פשיטא שאין למעלה הימנו אבל ידוע שרובם עושים כן לשם פרנסה ואין זה בגדר צדקה כלל.

תירוץ זה קשה, שאם אינו עושה זאת אך ורק לשם "והחזקת בו" אין זה בגדר צדקה כלל, מדוע הרמב"ם הביא זאת במעלה העליונה יחד עם הלוואה ומתנה ולפני שאר מיני צדקה? ועוד שאין זה דרכו של הרמב"ם להתאים דינים למציאות בלי לציין זאת במפורש, ובמיוחד היכן שהמציאות היא לא גלויה, נראית ומוכחת.⁵ על כל פנים, למדנו מכאן שדעתו של ערוה"ש שאין מעשה זה מעשה של מצווה אלא אם כן עושהו אך ורק לשם מצווה.

ולכאורה אף בדעת ערוך השולחן יש לחלק היכא שעושה מעשה מצווה מובהקת לבין היכא שלא עושה מעשה מצווה מובהקת. דהיינו, אם נוטל לולב, מניח תפילין או בודק חמץ בליל י"ד הרי שאע"פ שמכוון כוונה לשמה עם כוונה שאינה לשמה - ודאי שיש כאן

5. ולעצם קושיית ערוה"ש, נראה ליישב שהרמב"ם הבין שעיקר החידוש ב"מטיל בכיס" הוא שאתה נותן לו לפני שמגיע לידי עוני. ואה"נ אפשר לקיים זאת גם ע"י הלוואה או מתנה וללמד אותו מקצוע וכו'. ולפי"ז מש"כ בגמ' "גדול המלוה יותר מן העושה צדקה, ומטיל בכיס יותר מכולן", נראה שהלוואה היא לאחר שהגיע לידי עוני. וכן מדוקדק בדברי המאירי בשבת שם ובב"ב (י ע"ב).

מדוע חתן פטור מקריאת שמע, ומי תקע כף לידינו שעיקר כוונתו לשם מצווה, וכבר הקשה כן הנצי"ב במרומי שדה (שם):

וקשה לי וכי כותבי תפילין לשם מצוה לחוד עושין ולא בשביל פרנסתן. ותו חתן דמיקרי עוסק במצוה מכיון בנשיאת אשה רק לשום מצוה ולא שתהי' לו עזר. ובגיטין דף ח' שהתירו משום ישוב אר"י שבות של שבת, האם מיירי דוקא בקונה לשם מצות ישוב הארץ. אלא כל זה ליתא, ודקדוק פירש"י אינו אלא לפרש דתגריהן היינו שממציאים בנקל למי שצריך להם, והמה רחוקים מן בית הסופר משו"ה הוי מצוה. משא"כ אם הסופר ישנו בעיר, ואם לא היה התגר היה הולך הקונה בעצמו אל הסופר, ואז לא מיקרי התגר עוסק במצוה, אלא הלוקחין וממציאין בזה למי שצריך להם.

והביאור הלכה (סי' לח ד"ה הם ותגריהם) הקשה על שיטת המג"א, והכריע שבמצוה גמורה אם אע"פ שכוונתו להתשכר - פטור ממצוה אחרת, ובמצוה שאינה מובהקת וכגון תגרי תפילין פטור אם כוונתו לשם שמיים ולהתשכר בשווה. וכ"כ בשנית בביאור הלכה (סי' ע ד"ה היה עוסק).

וכאמור לעיל, מדברי הרמב"ן מבואר שאף אם מערב כוונת לשמה עם כוונה אחרת חשיב עוסק במצוה שפטור ממצוה אחרת.

תכלת - פטורין מקריאת שמע, ומן התפילה, ומן התפילין, ומכל מצות האמורות בתורה, לקיים דברי רבי יוסי הגלילי. שהיה רבי יוסי הגלילי אומר: העוסק במצוה פטור מן המצוה.

ופירש רש"י ד"ה "תגריהן":

הלוקחין מהן כדי למכור ולהמציאן לצריך להם.

והמג"א (סימן לח ס"ק ח') כתב:

פירש"י הלוקחים כדי להמציאן למכור למי שצריך להם עכ"ל משמע דאם עושה כדי להשתכר בו לא מקרי עוסק במצוה וצ"ע בנדרים דף נ"ג משמע דמחזיר אבידה הו' עוסק במצוה אף על פי שנטל עליו שכר וי"ל דהתם אינו נוטל אלא שכר בטלתו א"נ התם עיקר כוונתו להשיב אבדה אבל הכא עיקר כוונתו להשתכר.

מתירוצו הראשון של המג"א משמע שאינו פטור אלא אם אינו מרוויח כלל, ולתירוצו השני אנו דנים אחר עיקר כוונתו. וגם ערוה"ש (סי' לח סע' יא) אזיל לשיטתו שכתב:

וכן אמרו חז"ל שם דכותבי תפילין ומזוזות בשעה שעוסקין במלאכתן שאין כוונתם לשם פרנסה אלא לשם מצוה וכן תגריהם ותגרי תגריהם וכל שעוסקין במלאכת הקודש רק לשם מצוה פטורין מהנחת תפילין.

אולם לכאורה אין דיוקו של המג"א מרש"י הכרחי. ועוד שקשה אם כן

סיכום

(א) בשו"ע נפסק שמצוות צריכות כוונה.

(ב) באחרונים מצאנו שתי גישות לגבי הצורך בכוונה במצוות צדקה. יש שכתבו שמצוות צדקה כמו יתר המצוות חייבת כוונה. אך יש מן האחרונים שכתבו שמצוות צדקה אינה דורשת כוונה משום שסוף סוף העני קיבל את כספו ונתינת הצדקה הועילה לו.

(ג) להלכה נראה עיקר כדעה הראשונה. ומעשה שאיננו מעשה צדקה מובהק אך יש בו סיוע ותועלת לעני, אם הנותן מכוון לשם מצוות צדקה ייחשב לו המעשה כצדקה ממש, והוא הדין אם מכוון לשם מצווה ולתועלתו האישית יחדיו. אך אם מכוון רק לתועלתו לא ייחשב לו המעשה כצדקה, אף אם מעשהו הועיל וסייע לעני ונתן לו די מחסורו.